

ANADOLU AĞIZLARINA YERLEŞMİŞ RUMCA VE ERMENİCE SÖZCÜKLER

Mehmet GÜLER*

Öz

Dünyadaki bütün diller, tarihin uzun seyri içinde az ya da çok yabancı kaynaklardan da beslenmişlerdir. Özellikle toplumun yaşadığı coğrafyaya komşu milletlerin dillerinden geçişler olmuştur. Dil ve ulusal kültürü koruma hususunda hassas olan topluluklarda bu geçiş asgari düzeydedir. İki bin yıl boyunca farklı coğrafyalara dağılan, gittiği yerlerde kendi özünü korumakla birlikte komşu kültürlerden etkilenen Türk milletinin son yerleştiği bölgelerden biri Anadolu'dur. Bu bölgeye ve çevresine yerleşen Türkler hem Fars ve Araplardan hem de Anadolu'nun eski sakinleri olan Rum ve Ermeni toplumlardan maddi ve manevi kültür unsurları açısından etkilenmiştir. Bu etkilenmede Arapça, Farsça yanında Rumca ve Ermenice kelimeler de Türkçeye dahil olmuş ve zamanla yerleşmiştir. Bu kelimelerin büyük çoğunluğunu tarım ve hayvancılıkla ilgili kelimeler oluşturmaktadır. Çeşitli tarım araç gereçleri, bu bölgeye özgü meyve ve sebzeler, bitki ve hayvan adları bu durumu örneklendirir. Makalemizde Batı Anadolu, Bolu, Ankara, Mudurnu, Nallıhan köylerinden derlenen elliden fazla Rumca, Ermenice sözcük semantik, etimolojik ve folklorik açıdan incelenmiş, yapılan bu inceleme sonucu Anadolu Türk ağızlarındaki Ermenice ve Rumca sözcükler hakkında bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yerel ağız, alıntı sözcük, Ermenice, Rumca, meyve adları.

*Dr.

e-posta: mehmetguler01@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-9312-3645

Geliş/Received: 5 Ağustos 2024 / 5 August 2024

Kabul/Accepted: 1 Eylül 2025 / 1 September 2025

GREEK AND ARMENIAN WORDS TRANSFERRED TO ANATOLIAN DIALECTS

Abstract

All languages in the world have been fed, from foreign sources over the long course of history. In particular, there have been transitions from the languages of the nations neighboring the geography in which the society lives. This transition is minimal. Anatolia is one of the last regions settled by the Turkish nation, who dispersed to different geographies for two thousand years and was influenced by neighboring cultures while preserving their own essence wherever they went. The Turks who settled in this region and its surroundings were influenced by both Persians and Arabs, as well as the Greek and Armenian communities that were the former inhabitants of Anatolia, in terms of material and spiritual cultural elements. In this influence, Greek, Armenian words, as well as Arabic and Persian, were included in Turkish. These words consist of agriculture and animal husbandry. Various agricultural tools, fruits and vegetables unique to this region. In our article, more than fifty Greek and Armenian words compiled from the villages of Bolu, Ankara, Mudurnu, Nallıhan were examined in terms of semantics, etymology and folkloric aspects and an attempt was made to reach a conclusion about the Armenian and Greek words in Anatolian Turkish dialects.

Keywords: Local dialect, loanword, Armenian, Greek, fruit names.

Giriş

Batı Anadolu köylerinde son dönemlere kadar yaygın olarak kullanılan kimi sözcükler, komşu dillerden geçmiştir. Bu sözcükler Köktürkçe, Eski Uyгурca, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi dönemlerine ait yazılı kaynaklarda ve bu dönem Türkçesini inceleyen bilimsel yayınlarda karşımıza çıkmaz. Söz konusu sözcüklerin sayısı çok daha fazla olmakla birlikte makalede 53 sözcük incelenmiştir. Bu sözcüklerin seçiminde Batı Anadolu köylerindeki kullanımı dikkate alınmıştır. Söz konusu bu sözcükler vasıtasıyla Anadolu Türkçesine dahil olan yabancı sözcüklerin niteliği ve yoğunlaşma alanı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sözcüklerin incelenmesi sırasında Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, temel kaynak olarak ele alınmıştır. Zira Derleme Sözlüğü, Türkçe kayıtların en yoğun bulunduğu yerli kaynaktır. Bu sözlükteki yöresel bulgular, aynı zamanda Türk dili ve kültürünü tarihsel döneme bağlayan önemli verilerdir. Yine makalede incelenmesi yapılan sözcükler folklorik çalışmalardan ve bazı köken bilim sözlüklerinden de faydalanılarak yorumlanmış; Yunanca ve Ermeniceden geçen sözcüklerin bir alan çerçevesi çıkarılmaya çalışılmıştır. Makaleyi diğer çalışmalardan farklı kılan husus,

Türkçedeki folklorik ve etimolojik çalışmalara yardımcı olup bu alandaki eksiklerin bir kısmını gidermeye aday olmasıdır.

Aşağıda özellikle Batı Anadolu köylerinde yerleşmiş olan 53 Rumca (Yunanca), Ermenice sözcük incelemeye alınmıştır:

Ağlat ~ ahlat “yaban armudu, bir çeşit armut” (Komisyon 1993, 132). Yuvarlak biçimli ve tadı buruk bir meyve olan ahlat, genellikle yüksek kesimlerde kendiliğinden yetişen bir tür yabancı armuttur. Bu meyveler de alıç, yabancı erik, kuşburnu gibi eylül, ekim aylarında olgunlaşır ve toplanır. Toplanan ahlatların bir kısmı kurutulur, kurutulan bu meyvelere “ahlat topalı” denir. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yaygındır, ancak modern kültürle büyüyen yeni nesillerce pek bilinmez (Güler 2024, 18). “Ayının on türküsü varmış, dokuzu ahlat üstüne imiş” şeklinde bir atasözünde geçer. Anadolu’da ahlat meyvesi özellikle armut gibi kurutulup, un gibi dövülerek ya aynen veya una karıştırılarak yenir. Ahlat sözü, Türk dilinin tarihsel dönemlerinde, Osmanlı dönemine kadar kaynaklarda geçmez. Ancak Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde tanıklanır. (Kartal 2016, 7). Sözcük, Yunanca *ἀχράς* *ahlat* “yaban armudu” sözünden geçmiştir ((Tietze 2002, 118). Diğer ağızlarda *ahlet* *alfat*, *alhat*, *hahlat*, *ahlak* (Komisyon 1993, 2252) gibi söylenişlerin yanı sıra “kaba, bilgisiz kişi, bir yabancı tarla otu” anlamları da göze çarpar (Komisyon 1993, 212).

Amaskene “bir çeşit elma, bir tür küçük siyah erik” (Komisyon 1993, I. 226). Bir erik türünün adı olan *amaskene*, Batı Anadolu köylerinde “küçük, oval, tatlı bir elma türü” için de kullanılır. *Amaskene*, Türkçe değildir, Türk dilinin tarihsel dönemleri ve çağdaş Türk lehçelerinde de yoktur. Anadolu’da yaygın oluşu Yunanca bağlantılı olduğu tezini destekler. Sözcüğün Yunanca “erik” anlamına gelen damaskene “Damask türü-Şam meyvesi” sözünün halk dilinde değişmiş şekli olduğu söylenebilir. (Kılıç 2023, 502) Çeşitli ağızlarda *amesken*, *meskene*, *emenkese* gibi söylenişleri de vardır (Komisyon 1993, I. 226).

Anadut “ekin demetlerini arabaya koymaya ve harmanı aktarmaya yarayan; üç, dört, beş, yedi çatallı olabilen uzun saplı alet; dirgen, yaba” (Komisyon 1993, 247). Yunanca sözcük *anadínō* “yukarı kaldırmak” sözünden *avađótī* *anadoti* şeklinde türetilmiştir. (Tietze 2002, 171; Akbaşak 2020, 101). İkişi altta, biri üstte olmak üzere ağaçtan veya demirden yapılma üç dişten oluşan bir tür dirgen olan anadut ile biçilmiş ekin deste veya demetleri rahatlıkla alınıp öküz arabalarına ya da oturtma adı verilen ekin yığınlarına taşınabilmektedir. Çeşitli ağızlarda bu nesnenin *anadad*, *anadot*, *anaduz*, *anazıt*, *anazot*, *anavut*, *annat*, *anıdot*, *annanat*, *andut* gibi söyleyişleri de bulunur. Türk dilinin tarihsel dönemlerinde bu söze rastlanmaz, ancak Osmanlı döneminden itibaren kayıtlarda geçer (Komisyon 1993, 247).

Astar “tavan, tavan arası, tavan arasındaki raf, tavan kirişi” (Komisyon 1993, 323). Astar “örtü, giysilerin iç yüzünde kullanılan kaba kumaş” demektir. Bu sözcüğün farklı söylenişleri olarak gösterilen *aristak*, *arastak* sözcükleri ise Türkçe gibi görünmekle birlikte bu sözlere, ve bunların kökü olduğu düşünülen *arış* sözüne de Türk dilinin tarihsel yazılı kaynaklarında rastlanmaz. Dolayısıyla bu sözcüğün Farsçadan (Tietze 2002, 212) ya da Ermeniceden geçtiği yolundaki yaklaşım doğru görünmektedir. (Steingass 1898, 49) Kaldı ki Ermenice *arastagh* “tavan, çatı katı” demektir ki *astar*’ın bu kelimeyle bağlantılı olduğu açıktır. Sözcük, çeşitli ağızlarda *aristak*, *arastak*, *arustak*, *arastık*, *astarak* biçimlerinde de söylenir (Komisyon 1993, I. 323).

Avlu “koridor, evlerin bahçe kısmı, kiler, kışık ev” (Komisyon 1993, 390). Rumcadan dilimize geçen *avlu* sözcüğü “bir yapının veya yapı grubunun ortasında kalan üstü açık, duvarla çevrili alan” demektir (Tietze 2002, 230). Türk dilinin tarihsel dönemlerinde *avlu* sözcüğü görülmez, bunun yerine *ileg* kelimesi vardır (Aşçı 2019, 51). Sözcük birçok ağızda *avla* ile karıştırılmış, *avla* kelimesinin söylenişleri arasında *avlu* da gösterilmiştir (Akbaşak 2020, 46).

Ayınğa “kaçak tütün” (Komisyon 1993, 418) Sözcük her ne kadar Türk dilinin yapısal özelliklerine uygun olsa da tarihsel dönemlerde “tütün” anlamında böyle bir sözcük yoktur. Çağdaş Türk lehçelerinde de bulunmaması, sözcüğün Anadolu Türkçesine komşu dillerin birinden geçtiğini düşündürür (Tietze 2002, 238). *Ayınğa*, *ayanga* “kaçak tütün” ve “tütün kaçakçılığı” anlamlarında Batı Anadolu köylerinde de kullanılır olmuştur. *Ayınğacılık*, tütünün devlet tekeline geçmesinden önce yabancıların yönetiminde iken yapılan kısılmış tütün kaçakçılığıdır (Komisyon 1993, 418).

Aze “kibrit” (Komisyon 1993, 437). Derleme Sözlük’te sadece Afyon’un Emirdağ ilçesinde görüldüğü belirtilen *aze* kelimesi, Batı Anadolu köylerinde de son derece yaygındır. “Kibrit” anlamına gelen bu kelimenin yabancı bir dillerden geçtiği açıktır, zira Türk dilinin tarihsel dönemlerinde bu sözcük yoktur. Sözcüğün *avza*, *evza*, *evze*, *eğza*, *eza*, *eze*, *erza*, *irza*, *ecza*, *edize* gibi söylenişleri de mevcuttur. Ağızlarda *eze* sözü “kapsülün patlayıcı kısmı” için; *ezva*, *ezve* ise “ilaç; kapsül” (Komisyon 1993, 1828, 1830) anlamında yer alır. Rumcada “kibrit” anlamına gelen *evzan* sözcüğünden gelmiştir, yine Rumcada *evziman* “söndürme” demektir (Altunbaş 2015, 13).

Badas ~ badaz “harman döküntüsü, ekin kaldırıldıktan sonra geride kalan kısım; harman döküntüsü” (Komisyon 1993, 460). Genel olarak “kir, pislik, taşal, çer çöp” demek olan *badaz* sözcüğü Batı Anadolu ağızlarında “ekin kaldırma, hasat etme işlemi sonrasında yerde kalan kırıntı ve atıkları”

ifade etmek için kullanılmıştır. Sözcük, Ermeniceden alıntılanmıştır, Türk dilinin tarihsel dönemlerinde yoktur.

Badı ~ badi “kaz, ördek” (Komisyon 1993, 465). Türk dillerinde kaz ve ördek sözcükleri Eski Türkçeden beri kayıtlarda vardır (Wilkens 2021, 539). *Kak, kaşgalak, yugak, borçın, çürege, suksur, suna, yaşılbaz, almabaş, ilbesün* gibi sözcükler ördek benzeri kuşlar için Türkçede kullanılmıştır. Bu sözcüklere ilave olarak Anadolu sahasında yakın dillerden alınan *badi* “kaz, ördek” sözü de eklenmiş, bu sözcük halk arasında da kabul görmüş, birçok ağızda yerleşmiştir. Sözcük Eski Türkçede yoktur, Ermenicedeki “kaz, ördek” anlamı veren *badik*’ten alınmış ve temel anlamı dışında yan anlamlarda da kullanılmıştır (Tietze 2002, 258). *Badi badi yürümek* “ördek gibi yalpalayarak yürümek” sözü de bu kelimedenden türetilmiştir. Ağızlarda *badik, bıdık, bidik* sözleri de vardır. Yine “kaz, ördek, kedi, köpek yavrusu; şişman ve kısa kimse” gibi anlamlar da bu sözcüğe yüklenmiştir (Kılıç 2023, 113).

Beber “biber”. Patlıcangillerden, yurdumuzda çok yetişen ve çeşitli türleri bulunan bir bitki olan biber, Anadolu ağızlarında *beber* şeklinde yerleşmiştir. Sözcük Eski Türkçede yoktur, ancak Kıpçak sahasına ait eserlerde 13. yüzyıldan itibaren tanıklanır. (Zhamalihan 2016, 60). Sözcük birçok sebze, meyve adı gibi Yunanca *πιπέρι piperi* sözünden Türk diline geçmiştir (Akbaşak 2020, 48).

Bedirik ~ bedrik “taranmış, temizlenmiş dokunmaya ve eğirilmeye hazır hale getirilmiş yün, pamuk yumağı” (Komisyon 1993, 595). Eski Türkçede, Karahanlı ve Harezmi devrinde görünmeyen bu sözcük, sadece Oğuz Türkçesinde vardır. Bu nedenle sözcüğün Türkiye Türkçesine komşu bir dil olan Ermeniceden geçtiği yolundaki tez mantıklıdır (Tietze 2002, 304). Anadolu’nun çeşitli yörelerinde yaşayan Ermenilerin dokuma işlerinde de ön planda olduğu ve bu alandaki terminolojinin oluşmasında katkı sağladığı bilinen bir gerçektir. *Bedirik* sözcüğünün de bu dildeki *patruyk > brdya > bedrek* “fitil, fitil biçimli yün yumağı” sözünden gelmektedir (Yılmaz 2022, 161).

Biliç “piliç” (Komisyon 1993, 821) Tarihi dönemlerde yer almayan ancak son dönemde Çağatay ve Osmanlı sahasında karşımıza çıkan bu sözcük Mudurnu ve Nallıhan köylerinde *biliç* olarak yaşatılır. Başka yörelerde de tespit edilmiştir. Sözcük Yunanca *πολλίτσα pulitsa (puliça)* “küçük kuş” sözünden alıntıdır (Kılıç 2023, 241). *Biliç*, civciv dönemini bitirmiş, genç tavuklar için kullanılır. Biliçler henüz tavuklar kadar iri değildir. Türkçe *bili bili* ikilmesi de muhtemelen bu kelimeyle ilgilidir. Diğer yörelerde *bülüç, bülüş, bülüç, bilik* de vardır. Tarihsel dönemlerde Kıpçakça dönemine ait Kodeks Kumanikus’ta geçer. (Zhamalihan 2016, 47).

Çekelez “sincap” (Komisyon 1993, 1109). “Sincap” anlamında Türk dilinde beri *tiyin* sözcüğü kullanılır (Clauson 1972, 569); *sincap* ise Farsçadır. Anadolu’da bu sözcük *deyin*, *diyin* biçimine dönerken, Nallıhan köyleri de dahil çoğu Anadolu ağzında *çekelez* sözü yaygındır. Bu sözcük Yunanca *σκίουρος skiouros* “sincap” kelimesinin Anadolu ağızlarındaki telaffuzundan doğmuş, *çekelos* > *çekeloz* > *çekelez* dönüşümüne uğramıştır. Diğer ağızlarda *çekelevüz*, *çekelos*, *çekenez*, *çekeloz*, *çökelezile* Türkçe kaynaklı; *tehin*, *tayın*, *teyin* (Komisyon 1993, 3938); *tiyin*, *tirik*, *tiri*, *tiğin* (Komisyon 1993, 3938) sözcükleri de “sincap” anlamında kullanılır.

Diyyren “demir ya da tahtadan yapılmış ucu çatallı tarım aleti” (Komisyon 1993, 1515, 1436) / Anadolu köylerinde hasat zamanı tarlada biçilen ekin demetlerini toplamak, onları taşıma vasıtalarına taşımak ya da harmanda harman makinesine atmak için kullanılan, çatala benzer bir alettir. Genellikle bir buçuk, iki metre eğimli sapı olan diyyrenlerin uç kısmında birbirine paralel üç veya dört tane sivri, metal diş bulunur. Sözcük, Eski Türkçede yoktur. Anadolu genelinde tarım araç gereçlerinin isimleri genellikle Yunancadan geçmiştir ki bu aletin adı olan *diyyren*’in de Yunanca olduğuna ve bu dilde “iki boynuz” demek olan *dikranon* sözünden geldiğine dair güçlü bulgular vardır ((Tietze 2002, 614; Akbaşak 2020, 51). Öte yandan sözcüğün Türkçe *der-* “toplamak” köküne *-gen* fiilden isim yapma ekinin getirilip dirgen sözünün türetildiğine yönelik de görüşler mevcuttur ki bu görüşler de son derece mantıklı ve tutarlıdır. Ağızlarda *dirgen*, *dirget*, *dirgan* *diran*, *diren*, *divran*, *divren*, *deyren* biçimleri de vardır.

Evlek “tarlada saban iziyle bölünen kısım” (Komisyon 1993, 1810). Bir dönümün dörtte biri büyüklüğe sahip, bir ev yeri büyüklüğündeki araziler ile tarla sürümü sırasında toprakta oluşan saban, pulluk izlerinin her birine evlek denmektedir. Arazi ölçüm birimi olan bu sözcük görünüşte ev köküne Türkçe *+lek* ekinin getirilmesiyle türetilmiş gibi dursa da Anadolu Türkçesinde tarımla ilgili birçok söz gibi Yunanca kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Evlek, Yunanca “saban yarığı, su arkı” anlamına gelen *avlákion* > *avlaki* sözünden alınmıştır (Tietze 2002, 755). Bu kelimenin de Eski Yunanca *elko* “sürmek, sürüklemek” kelimesinden geldiği bilinmektedir (Akbaşak 2020, 52). Diğer yandan Türk dilinin tarihsel dönemlerinde *evlik* kelimesi geçmesine rağmen *evlek* yoktur. Bu da sözcüğün Anadolu coğrafyasında ortaya çıktığı tezini doğrular. Ağızlarda *hevlek*, *herek*, *herk* “sabanın tarlada açtığı iz” anlamıyla tanıklanır (Komisyon 1993, VII. 2351).

Fasile “fasulye” (Komisyon 1993, 1838). Baklagiller familyasından, barbunya, çalı ayşekadın, horoz vb. türleri bulunan ve tohumları yenilen bir bitki olan fasulyenin adı Yunanca *φασόλι fasoli*’den geçmiştir ((Tietze 2009,

36; Akbaşak 2020, 53). Ağızlarda *fasile* söylenişi yanında Arapçadan alınan *bakla* da bu bitki ve ürünü için kullanılır.

Filke “musluk; şamdan” (Komisyon 1993, 1866). Anadolu ağızlarında musluk anlamıyla karşımıza gelen sözcük Türkçe değildir ve Türk dilinin tarihsel kayıtlarında yoktur. Anadolu’da Rumcadan Türkçeye geçmiştir (Tietze 2009, 64). Halk ağzında son dönemlere kadar yaşamıştır. Bazı ağızlarda *filike*, *firke* biçimleri vardır (Kılıç 2023, 476).

Fiy “yabani mercimek; yaban böğrülcesi, ak burçak; hayvan yemi” (Komisyon 1993, 1864). Sözcük baklagillerden hayvan yemi olarak yetiştirilen bir bitki" demek olan Yunanca *vikí* (on) > *vikí*’den gelir (Kılıç 2023, 266). Ermenicede de *vign* şeklindedir. Kıpçak Dönemi Türkçesinden itibaren kayıtlarda yer alır. Halk arasında bu sözcük *fiğ*, *fiy* biçimine evrilmiştir. Nallıhan ve Mudurnu köylerinde de çok ekilen bir bitki olan fiyin taneleri, bezelyeye benzer ancak daha küçüktür. Fiğ tanesi yaşken yenilebilir, kuruyunca acı bir tada kavuşur ve bu nedenle hayvan yemi olarak değerlendirilir. Fiy bitkisinin samanına kes denir ve son derece değerlidir. Hayvanlar tarafından ilave katkı yapılmadan rahatça tüketilir. Yaşken bitkisi mercimek bitkisi gibi kısa olur. Ağızlarda *fiğ*, *fik* *fink*, *fın* gibi söyleyişler de yaygındır (Komisyon 1993, 1867). Sözcük, Kıpçak Memlük sahasından (Zhamalian 2016, 134) ve Eski Anadolu döneminden itibaren tanıklanır (Komisyon 1995, 1608).

Galik “ayakkabı; Sivri topuklu kadın ayakkabısı, naylon çocuk ayakkabısı” (Komisyon 1993, 1901). Nallıhan ağzında daha çok “çocuk ayakkabısı” anlamında kullanılan *galik* sözcüğü tarihsel dönemlerde yoktur. Sözcük Anadolu Türkçesine Rumcadan geçmiştir. Sözcüğün Latince *galicula* “Galyalılara özgü” (takunya) ve Eski Rumca *galotsa* kelimelerinden geldiği anlaşıyor (Kılıç 2023, 293). Ağızlarda *kelik*, *kelek*, *keltek* “eski ayakkabı, çocuk ayakkabısı; potin” (Komisyon 1993, 2732); *gelik* “çocuk ayakkabısı” (Komisyon 1993, 1978); *galış* “lastik ayakkabı” biçimleri de bulunur. Yine *galış*, *galivle* sözleri de aynı anlamdadır. Karahanlı Türkçesinde bu anlamda etük yaygındır (Üşenmez 2006, 206). Galik ise Kıpçak-Memlük dönemi eserlerinden itibaren kayıtlarda vardır. Kodeks Kumanikus’ta geçer (Zhamalian 2016, 187). Yine Tarama Sözlüğü’nde de tanıklanmıştır (Komisyon 1995, 1626).

Gili guli ~ guli ardıç ağacının meyvesi; palamut” (Komisyon 1993, 2043). Anadolu ağızlarında daha çok “meşe palamudu, ardıç ve çakırğa yemişi, çalı meyvesi” gibi küçük ve yuvarlak meyveler için kullanılan bu sözcük, Mudurnu, Nallıhan köylerinde benzetme ilgisiyle keçi, tavşan, fare gibi hayvanların kuru, küçük ve yuvarlak dışkıları için de kullanılır (Güler 2024, 254). Sözcüğün Rumcada yer alan ve yuvarlak anlamı veren *kiligom* “yuvarlanmak” sözcüğünün halk dilindeki söylenişi olduğu anlaşıyor

(Altunbaş 2015, 22). Bu kök Kürtçede ve Ermenicede de vardır. Türk dilinin tarihsel dönemlerinde bu söze rastlanmaz, 15. yy sonrası Osmanlı döneminde dilde görülür. Ağızlarda *gılık, gulik, kılıkılı, kılıkili, kılık, kılıg, kılık, kıldık, kılık, kılık, kullik, kildik, gıla, gildirik, gıldırık, gildirik* gibi sözcükler de “ardıç yemişi”; palamut meyvesi, çalı yemişi; kopmuş üzüm taneleri, kuru fasulye, koyun, keçi gübresi” gibi küçük ve yuvarlak şeyler için kullanılır. (Komisyon 1993, VIII. 2799, 2801, 2876; VI. 2038, 2076).

Güğüm “bakır su ibriği” (Komisyon 1993, 2216). Tarihi dönemlerde görülmeyen güğüm sözü Anadolu Türkçesine Rumcadan dahil olmuştur. Yunanca “bakır su kabı, bakraç” anlamındaki *kukúmion* kelimesinden gelir (Akbaşak 2020, 55). Sözcük Anadolu ağzlarında ve Nallıhan köylerinde “bakırdan, alüminyumdan yapılma büyük ve ağzı daha geniş ibrikler” için adlandırma olmuştur. Söz konusu güğümler daha fazla su taşımak için imal edilmiştir. Bunlar plastik ürünlerin yaygınlaşması sonrası büyük ölçüde kullanımdan kalkmıştır.

Helke “bakırdan yapılma, bakraçtan büyük süt kovası” (Komisyon 1993, 2334). Batı Türkçesine Rumcadan geçen ve “büyük bakır kova” demek olan *khalkio* sözcüğü, Türk halk ağzlarında *helke, helki* biçimlerini alarak yaygınlaşmıştır (Akbaşak 2020, 55). Eski Anadolu Türkçesinde *helke, helkeç, helki, helçek* “bakır tencere, bakraç”; *helkeçük* “küçük bakraç” gibi söylenişleri görülür (Komisyon 1995, 1910). Ağızlarda *heleke, helge, helike, helkek, helki, heke, hekke* biçimleri de vardır.

Hol “fol yumurtası” (Komisyon 1993, 2397, 2396). Kümeslerde tavukları çekmek için fol denilen bozuk bir yumurta sürekli olarak bulundurulur. Yumurtlama zamanı gelen tavuk buraya yatıp yumurtasını bırakır. Sözcük Yunanca “kuluçka, kuluçka yeri” anlamına gelen *foli* kökünden gelmektedir (Altunbaş 2015, 14). Bu sözcük de Eski Yunanca “in, hayvan yuvası, kümesi” demek olan *phōleós* sözünden evrilmiştir. Tarihsel dönemlerde bu söze rastlanmaz, Osmanlı döneminde dile girmiştir (Akbaşak 2020, 112).

İğrip “yalan, düzen; gerçek olmayan neden; yöntem” (Komisyon 1993, 2458, 2486) Yunancada “balık ağı, çubuklardan örülmüş balık avlama sepeti, bir tür balıkçı teknesi” demek olan *γρίπος grîpos* sözcüğünün Anadolu halk ağzlarındaki biçimi olan *ığrip* > *ırıp* kelimesi metaforik anlam da kazanarak “yalan, hile, tuzak” manalarında yaygınlaşmış, bu işlerle uğraşan kişilere de *ırıpçı* denmiştir (Akbaşak 2020, 114). Ağızlarda *ıvrıp, ırıp, ırp, ırkıp, ıgrık* biçimleri de bulunur.

Irgatlık “hasat mevsimi” (Komisyon 1993, 2434). Irgat, tarlada çalışan gündelikçi işçilere verilen addır. Irgatlık ise bu işçilerin tarlada bulunduğu döneme atfen söylenmiştir. Sözcük Rumca kökenli *ırgat*’a Türkçe +lık isim yapım eki eklenerek oluşturulmuştur. Sözcüğün kökeni

olan *ırgat*, Yunanca “işçi, amele” anlamına gelen *ergates*’ten gelir (Akbaşak 2020, 56). Türkçe karşılığı terci, *günlükçü*’dür ve bu meslek adlandırması bütün Türk lehçelerinde görülür. Irgat sözcüğü ise Türk dillerinde ilk kez Memlük sahası eseri olan El-İdrak Haşiyesi’nde yer alır. (Zhamalian 2016, 161).

İlyen “leğen” (Komisyon 1993, 2519). Genellikle çamaşır ve çocuk yıkamak için yapılan leğenlerin içi geniştir. Nesnenin ismi Yunancada “kase, tas” anlamına gelen *lekani* sözünden Anadolu Türk ağızlarına geçmiştir (Kılıç 2023, 280). Türk dilinde ilk görüldüğü eser Kodeks Kumanikus’tur. Bu da sözcüğün çok uzun süredir Türk dilinde olduğunu kanıttır (Zhamalian 2016, 252, 253).

İneter “anahtar” (Komisyon 1993 2541, 249). Sözcük Rumca “açık, açacak” anlamına gelen *anixtérion*’dan gelir. Bu söz de yine Yunanca *anoigo* “açmak” fiiliyle ilgilidir (Kılıç 2023, 236). Türk dillerinde *anahtar* sözü Kıpçak ve Oğuz sahasında ilk olarak kullanılır. Süheyl ü Nevbahar’da “sabr ile bunun anıxtarın elik dürvenin- sabırla bunun anahtarını ele geçiririm” cümlesinde tanıklanır. (Zhamalian 2016, 25). Daha önceki dönemlerde bu anlamda Türkçe *açkuç*, *açkaç* ve *kirit* sözleri göze çarpar. *Kirit* sözü de muhtemelen alıntıdır ve bugünkü *kilid* kelimesinin öncülüdür. Ağızlarda anahtar sözcüğünün *anakdar*, *aneter*, *anatar*, *antar*, *ineter* gibi kullanımları da vardır.

Kanavız “kavanoz, ağzı geniş cam kap” (Komisyon 1993, 2621). Plastik cam vb. maddelerden yapılmış, ağzı geniş çeşitli boylarda kaplara kavanoz denmiştir. Ağızlarda *ganavız*, *kaneviz* biçimleri de vardır. Kıpçak-Memlük döneminden itibaren Türk dili sözlüklerinde karşımıza çıkan bu sözcük, Anadolu Türk ağızlarına da yerleşmiştir. (Zhamalian 2016, 198). Genellikle ağzı sımsıkı kapatılabilen cam veya demirden silindirik kaplar için bu sözcük kullanılmıştır. Sözcük, Yunanca *καβανόζι* *kavanozi* < *kabanos* kelimesinden gelir (Kılıç 2023, 237).

Kerete “ayakkabı çekeceği” (Komisyon 1993, 2753). *Kerata* “ayakkabı çekeceği” demektir. Sözcük, Eski Rumcada “boynuz” anlamına gelen *keraton* kelimesinden dönüşmüştür ki bunun nedeni ayakkabı çekeceklerinin başlangıçta boynuzdan yapılmış olmalarıdır. Eski Türkçede bu söze rastlanmaz. Osmanlı döneminde dile girmiştir (Akbaşak 2020, 119).

Kirez “kiraz” (Komisyon 1993, 2877). Yunanca *κεράσι* *kerasi*, *kerasos* sözünün gelir (Akbaşak 2020, 120). 13. yüzyıldan beri Türkçede vardır. Sözcük diğer Türk lehçelerinde bu haliyle yoktur. Anadolu ağızlarında yerleşmiştir. Bolu, Ankara, Bilecik üçgeninde yer alan köylerde *kirez* şeklinde telaffuz edilir. Tarihsel dönemlerde ilk kez Kıpçak sahası eseri olan Kodeks Kumanikus’ta yer alır (Zhamalian 2016, 223).

Kirkit “dokumacılıkta, atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan, demirden ya da ağaçtan yapılmış dişli araç; halıcılıkta düğümleri sıkılaştırmaya yarayan tarak şeklinde araç” (Komisyon 1993, 2879, 2083). *Kirkit*, *gırgit* çuval ve kilim dokurken kullanılan ağaçtan yapılma demir dişli aygıtın adıdır. Sözcük Türk dilinin tarihsel dönemlerinde yoktur, sadece Anadolu ağızlarında ve civar bölgelerde yaygındır, Yunanca *kerkida*’dan geçmiştir (Kılıç 2023, 268). Ağızlarda *kilkıt*, *kirlit*, *kirgit*, *kırkut*, *gırgit* biçimleri de bulunur.

Küpür ~ güpür “süprüntü, toz, çöp; gübre” (Komisyon 1993, 3023, 2206) Anadolu köylerinde *küpür* denilen *gübre* sözcüğü, Rumca *kópria* “gübre, insan veya hayvan dışkısı” kelimesine dayanır (Akbaşak 2020, 55). Ağızlarda *gübür*, *gübürge*, *gübürt*, *gupre* biçimleri de vardır. Eski Türkçede bu söze rastlanmaz. 15. yy sonrası Osmanlı döneminden itibaren görülür. *Küpür*, kırsal kesimlerde tarlalara atılarak verimin artırılması için de kullanılmıştır.

Madımak “ilkbaharda kırlarda yetişen ıspanak gibi yenen bir ot; yol kenarlarında yetişen ufak yapraklı, yemeği yapılan bitki” (Komisyon 1993, 3101, 467). İlkbaharda kırlarda yetişen, ufak yeşil yapraklı, ıspanak gibi pişirilip yenilen bir bitkidir. Latince adı *Polygonum cognatum*’dur. Kuzukulağıgiller familyasından, toprak üstüne yatık, odunsu gövdeli, ufak pembe çiçekli, iri yapraklı çok yıllık yenebilen otsu bitki türüdür. Orta Anadolu halk mutfağında besin olarak kullanımı yaygındır ve çiğ iken madımak salatası olarak yenir ya da pişirilerek madımak aşısı, cacığı, mihlaması, çorbası, yahnisi, böreği, gözlemesi, bükmesi yapılır. Sözcüğün Ermenice *madideg/matutak* sözünden geldiği bilinmektedir. Eren de aynı görüştedir (Eren 1995, 874). Dankoff da bu tezi destekler (Dankoff 1995, 503). Ağızlarda *madamak*, *madımalak*, *madmalak*, *mardımalak*, *badımak*, *badımalak*, *badıma* biçimleri de vardır (Kılıç 2023, 332).

Manav “Anadolulu; yerli halk; başka yerden gelen göçmen; mavi gözlü; yörük” (Komisyon 1993, 3117). Manav sözcüğünün özel isim olan *Manav* adından geldiği düşünülür. Kökeni net değildir, ancak Yunancada *manavis* sözü vardır ve “yüz yıldan önceki” demektir (Akbaşak 2020, 65). Buradan hareketle *Manav* kelimesinin “daha önceden gelip Anadolu’ya yerleşen etnik gruplar” için kullanıldığı anlaşılır. Türk dilinin tarihsel dönemlerinde bu sözcüğün olmayışı da bu tezi destekler. Diğer yandan kendisine Manav adı verilen Türklerin dilleri dolayısıyla Kıpçaklara yakın olduğu sanılmaktadır. *Manav* kelimesinin Eski Türkçede “bey” anlamına geldiği düşünülen *manag* sözünden geldiği yolundaki tez, ciddi destekleyici verilere muhtaçtır. Ayrıca “ahmak, akılsız; tutuk konuşan kimse; bahçelere su dağıtan görevli” gibi anlamlar da bu sözcükle ilgilidir. Sözcük Osmanlı

döneminden itibaren “kavun ve karpuz satıcısı” anlamıyla Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nde yer alır (Hirik 2014, 167).

Mancar “karalahana; yaban ıspanağı; pazı; ebeğümeci” (Komisyon 1993, 3117). Literatürde labada (Beta vulgaris var. cicla) diye geçen; Anadolu köylerinde *ebelik*, *evelik*, *evelek*, *efekek*, *efekekotu*, *efekotu*, *ebegümeci*, *karalahana* gibi farklı farklı adlarla anılan bitki; Nallıhan, Mudurnu yöresinde *mançar* olarak bilinir (Komisyon 1993, 1654). Yaprakları ıspanak ve pancar yaprağı gibi dikine oval ve uzundur. Bahar aylarında taze iken ıspanak gibi kavrulup yoğurt, yumurta, pirinç katılarak tüketilir. Bitki kartlaştığı zaman boyu bir buçuk iki metreyi geçer, tohumlanır. Söz konusu bitkinin adı olan *mançar* sözcüğü Türk dilinin tarihsel kaynaklarında yoktur, Anadolu Türk ağızlarına Rumcadan geçmiştir ki Yunancada *mançar*, “lahana” demektir. Sözcüğün Ermenicede de “pancar” olarak karşılığı vardır (Altunbaş 2011, 30).

Masıra “dokuma tezgahında atkı ipliğinin sarıldığı ağaç parçası” (Komisyon 1993, 3131). Yunanca *μασοῦπι masuri* sözcüğü üzerine iplik, şerit gibi şeyleri sarmaya yarayan silindirik araçtır (Kılıç 2023, 121). Bu araç tahta, karton veya plastikten olabilmektedir. Örgü ve oya işlerinin yaygın olduğu Nallıhan yöresinde *masıra* sözcüğü de halen kullanımdadır. Sözcük Eski Anadolu Türkçesi döneminden beri Türk diline ait kaynaklarda tanıklanır (Komisyon 1995, 2797). Ağızlarda *masura*, *masra*, *masır* gibi söylenişleri de vardır.

Mayıs “yaş sığır pisliği” (Komisyon 1993, 3140). Batı Anadolu köylerinde “yaş sığır gübresi” anlamında *mayıs* sözü kullanılır. Bu gübre ahırların arkasındaki açık bölümlere yığılır, genellikle sonbaharda gübre olarak tarlalara saçılır. Bazen bu yaş gübre, duvar sıvası olarak da kullanılmıştır. Sözcüğün “mısır” anlamına gelen *maizum* > *mais* olduğu ve aynı anlamda Ermenice, Yunanca ve Latince de bulunduğu tespit edilmiştir (Kılıç 2023, 292).

Mertek ~ **merdek** “kalın kereste, kısa ve kalın tahta parçası” (Komisyon 1993, 3166, 3170) *Mertek* Anadolu ağızlarında ve Nallıhan yöresinde ahşap evlerin duvarlarına veya zeminine konan uzun ağaç parçalarına verilen addır. Bazı yerlerde bu sözcükle kalastan daha ince ağaç gövdeleri kast edilir. Sözcük muhtemelen Orta Türkçenin erken döneminde yakın dillerden Türkçeye ve Balkan dillerine de geçmiştir. Sözcük, Karahanlı Türkçesinde “ayı yavrusu” (Üşenmez 2006, 308), Kıpçakçada “doğal kurşun oksidi” (Zhamalian 2016, 265) anlamıyla tanıklanır. Ancak her ikisi de bugünkü kullanımdan farklıdır. Sözcüğün Ermenice “kiriş, yapıda kullanılan dört köşe veya yuvarlak, kalınca ağaç” anlamına gelen *merdek*’ten geldiği tezi mantıklıdır (Kılıç 2023, 324). Tuncer Gülensoy bu

sözcüğün Türkçeden Ermeniceye geçtiğini düşünmektedir. Öncül örneklerle bakılırsa bu tezin de dikkate alınması gerekir (Gülensoy 2007, 600).

Mitil ~ mitel “yüz geçirilmemiş yorgan, şilte; yatak kılıfı; yorgan astarı” (Komisyon 1993, 3202, 3206). Yunanca kökenli bir sözcük olduğu düşünülen *mitil* kelimesi “içine pamuk, yün vb. şeyleri doldurarak yastık veya üzerine çarşaf geçirilmemiş iki yüzü beyaz yorgan” demektir. Bu kökten türetilen *mitilci* ise “yorgancı” anlamına gelir. Sözcük Türk dilinin tarihsel dönemlerinde yoktur. Osmanlı döneminde Ermenice *mt’il* “yatak örtüsü, yorgan” sözünden Türkçeye geçmiştir (Kılıç 2023, 352).

Modul ~ nodul “hayvanları dürtmek için kullanılan ucu çivili değnek ya da değneğin ucundaki çivi, üvendirenin ucundaki sivri demir” (Komisyon 1993, 3207, 3253). Yunancadan alıntı bir sözcük olan *motul*, övendirenin ucundaki sivri demir için kullanılmıştır. Ağızlarda *motul*, *modur*, *mudul*, *mudıl*, *modu*, *nodul*, *nodur*, *nudul*, *nozul*, *nozur* söyleyişleri de mevcuttur. Tarihsel dönemlerde bu söze rastlanmaz. Osmanlı döneminde Evliya Çelebi Seyahatnamesinde geçer (Kılıç 2023, 241).

Moruk “yaşlı, ihtiyar” (Komisyon 1993, 3210). Ermenicede “sakal” demek olan ancak daha çok “yaşlı, ihtiyar anne, baba” anlamında kullanılan moruk sözcüğü Anadolu ağızlarına da geçmiştir. Sözcük başka anlamlar da barındırmasına rağmen Batı Anadolu yöresinde, Ermenicedeki anlamıyla kullanılır. Standart dilde de özellikle argo bir sözcük olarak varlığını sürdürür. Diğer ağızlarda bu sözcük “bir çeşit diken; sazlıklarda yetişen bir ot; kar altındaki kuru ot; leylak; çocukların oyunda kazandıkları sayı” anlamlarıyla da karşımıza çıkar. Tarihsel dönemlerde bu söze rastlanmaz. Osmanlı döneminde dile girmiştir (Kılıç 2023, 332).

Olamır “ıhlamur” (Komisyon 1993, 2517) *Olamur*, *ıhlamur* sözünün halk arasındaki söylenişidir. Yunanca *flamuri* sözünden bozmadır. Eski Türkçede bu söze rastlanmaz. Osmanlı döneminde dile girmiştir. Evliya Çelebi İstanbul’da meyhaneciler esnafının geçiş törenini anlatırken rakı çeşitlerini sayar ve ıhlamur rakısını da rakı çeşitleri arasında sıralar (Karacaoğlu 2018, 47). Sözcüğün karşıladığı ıhlamur ise Anadolu’ya yerleşen Türk boyları tarafından Rumlardan alınmış ve tüketilmeye başlanmıştır. Çiçekleri kaynatılıp çay yapılan güzel kokulu bir bitkidir. Latince adı *tilia*’dır. Ağızlarda *ilamur*, *illamur* biçimleri de bulunur (Akbaşak 2020, 114).

Örende ~ övendire “ucu çivili uzun sopa” (Komisyon 1993, 3346). Batı Anadolu köylerinde örende şeklinde söylenen kelime, “arabaya, çifte koşulan öküzleri uzaktan dürtmek için kullanılan, ucu çivili sopa”ların adıdır. Sözcük, diğer Anadolu ağızlarında genellikle *övendire*, *efendire*, *üvendire*, *ürende*, *üfentire*, *ürgendire* şeklinde söylenir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde Yunanca *vukendron* < *vodi kentron* “öküz dürtme ucu”

sözünden geçmiştir (Akbaşak 2020, 141). Ayrıca *bizlengiç*, *bizlengüç*, *bizlengeç*, *büzlengiç* sözleri de “ucu çivili sopa, üvendire” için kullanılır (Komisyon 1993, 714). Tarihsel dönemlerde Kıpçak Memlûk sahasında *öğendire* görülür (Zhamalihan 2016, 297).

Pırtı “basma keten yatak yorgan yüzü, elbiselik kumaş; ev eşyası” (Komisyon 1993, 3445). Özellikle *pılı pırtı* ikilemesinde karşımıza gelen *pırtı* sözcüğü yansıma gibi durur. Aslında sözcük Farsça ve Ermenicede bulunup Fransızca ve Türkçeye de geçmiş olan *pert* yabancı kökünden gelmiştir. Ermenice *pul* u *pert* ikilemesi “kırık dökük” demektir ve Türkçenin ağızlarına *pılı pırtı* “giysi ve eşyalar” şeklinde geçmiştir. *Pırtı* diğer ağızlarda “değersiz eşya, ufak ev eşyası, giysilik kumaş” gibi anlamlara sahiptir. Eski Türkçede bu söze rastlanmaz. Osmanlı döneminden itibaren kayıtlarda vardır (Kılıç 2023, 333).

Pirpir “semizotu;” (Komisyon 1993, 3459). Ermenice ve Farsçada semizotu demek olan *prprem* kelimesi (Kılıç 2023, 502) Anadolu ağızlarında da benzer telaffuzlarla semizotu ve bu ottan yapılan yemekler için kullanılır olmuştur (Altunbaş 2015, 36). Aynı kelime Farsçada da *parpari* şeklindedir. Nallıhan, Mudurnu ağızında *pirpir* olarak geçen bu sözcük, semizotunun değil, içinde ıspanak veya semizotu bulunan sulu mercimek yemeğinin adıdır. Ağızlarda *pirpirim*, *pirpiri*, *pürpürüm*, *perper*, *pirpirim*, *perpin*, *pirpirün*, *parpar*, *perpetöyün* gibi söylenişleri bulunur. Sözcüğün ayrıca “çok eski; çok yaşlı; kıvrım kıvrım” gibi anlamları da mevcuttur. Tarihsel dönemlerde bu söze rastlanmaz. Eski Anadolu döneminden itibaren kayıtlarda vardır (Komisyon 1995, 3197).

Poyra “su değirmeni çarkı; çeşme; değirmen oluşunun ucuna konan aygıt ve deliği; araba tekerleğinin ortasına geçirilen çelik oluk; su borusu” (Komisyon 1993, 747, 3476). Anadolu ağızlarında pınarlarda “suyun oluğa aktığı yer, üstü açık boru, künk” demek olan *poyra* sözcüğü Rumcadan dilimize geçmiştir. Kelimenin orijinalinde “tekerleğin ortasında bulunan parmakların ve dingilin geçirildiği yuvarlak kısım, göbek” anlamı tespit edilmiştir. Ayrıca “su değirmeni çarkı, çeşme, çeşme yalağı” gibi manalarda da kullanılmıştır. Tarihsel dönemlerde olmayan sözcük, Osmanlı döneminde Yunanca *πορεία porya* sözünden Anadolu ağızlarına geçmiştir (Akbaşak 2020, 71).

Sitil “kulplu su kabı, bakraç, kova” (Komisyon 1993, 3647, 1227) *Sitil* sözcüğü Anadolu ağızlarında ve Nallıhan köylerinde “bakraç, süt ve yoğurt kabı, kulplu bakır kap, süzgeçli kova, testi, leğen, güğüm, zincirle asılan kahve ve buhar mangalı, zift kazanı” anlamında yerleşmiş alıntı bir sözcüktür. Türk dilinin eski dönemlerinde yoktur, fakat Eski Anadolu Türkçesinde görülür (Komisyon 1995, 3490). Sözcük Arapça, Farsça, Kürtçe, Ermenice ve Yunancada vardır. Bazı görüşlere göre sözcüğün

kaynağı Arapçadır, ancak birçok örnekte olduğu gibi bu sözcüğün de Ortadoğu, Akdeniz havzasına ait eski bir sözcük olduğu öngörülebilir. Anadolu Türk ağızlarına da muhtemelen Ermenice *sidil*'den geçmiş olmalıdır (Kılıç 2023, 148). Ağızlarda *setil*, *sıtil*, *satır*, *satıl*, *sıtır*, *sitik*, *çitil*, *çingil*, *cingil* kullanımları da görülür.

Somun “fırın ekmeği” (Komisyon 1993, X. 3663). Eski Yunancada *psomos* “lokma” demek olup Rumcaya ψωμίν *psomin* olarak taşınmış olan sözcük, Anadolu Türk ağızlarına *somun* şeklinde geçmiş ve “çörek, ekmek” anlamında yaygınlaşmıştır (Akbaşak 2020, 73). Anadolu ağızlarında bu sözcük “daha dolgun, yuvarlak ve küt fırın ekmeği” için kullanılır. Kelime Kıpçak Memlük Türkçesi döneminde Türk diline girmiştir, ilk olarak Et-Tuhfetü’z-Zekiyye’de tanıklanır. Özellikle Batı ve Kuzey Türkçesinde yerleşmiştir.

Tınaz “harman dövüldükten sonra savrulmak için yapılan yığın; harman yığını” (Komisyon 1993, 3914, 3819). Tınaz denilen yığınlar, dövenle ezilip parçalanmış tane ile samanın karışık olduğu uzun ve şişkin tepeliklerdir. Sözcük ilk olarak Kıpçak-Memlük dönemi eseri olan El-İdrak Haşiyesi’nde karşımıza çıkar (Zhamalian 2016, 382). Bazı kaynaklarda sözcük kökü Farsça ve Yunanca olarak gösterilmiştir (Eren 1999, 406). Ağızlarda aynı anlamda *tınas*, *tınar*, *tınış*, *tınır*, *tanas* gibi sözcükler de bulunur.

Tırkaz “kapının ahşap kilit yeri, kapı sürgüsü; kilit; iki derenin birleştiği yer” (Komisyon 1993, 3921) < Erm. *turkas* (Kılıç 2023, 422) / Kaynağı Hint-Avrupa dilleri olan bu sözcük hem Ermenicede hem de Yunancada vardır. Batı Anadolu ağızlarında yaygın oluşu sözcüğün Rumca “tekerlek” anlamına gelen *trokos*’tan geçtiği tezini güçlendirir ancak telaffuz biçimi Ermenicedeki kullanımına yakındır (Eren 1999, 407). *Tırkaz*, kapı ve pencerelerin değiştirilmesini sağlayan ağaç veya demirden sürgü’dür. Sözcük tarihsel süreçte ilk olarak Kıpçak-Memlük sahası eseri olan El-İdrak Haşiyesi’nde geçer (Zhamalian 2016, 383). Ağızlarda *tırgız*, *tırka*, *tırkı*, *tırkis*, *turkaz* gibi kullanımları da yaygındır.

Tırpan “ekin biçme aleti” (Komisyon 1993, 3924). Yunanca *δρεπάνι drepani*’den Anadolu ağızlarına geçen tırpan, uzun bir sapın ucuna tutturulan ot, ekin vb. biçmeye yarayan, hafifçe kıvrık uzun çelik bıçaktır. 2000’li yıllara kadar Anadolu’nun çoğu köylerinde kullanılmaya devam eden bu alet halen birçok köyde vardır. Söz konusu aletin adı olan *tırpan*, Osmanlı döneminden itibaren yazı dilindedir (Kılıç 2023, 244).

Tirle ~ tille “semere bağlı, üstüne yük sarılan organ” (Komisyon 1993, 3932). Yük hayvanlarının semerlerinde üstüne yük koymaya yarayan iplere Anadolu ağızlarında *tille*, Nallıhan köylerinde *tirle* denir. Tirle semerin iki tarafında birer tane bulunur. Yanlardaki bu tirlelerin bir ucu

semerin önünde diğer ucu semerin arkasına sabitlenmiştir. Semere sarılacak yük bu tirlenin üzerine konarak yukarıdan başka bir organla bağlanır. Aynı işlem semerin diğer tarafı için de yapılır. Sözcük, Türk dilinin tarihsel dönemlerinde yoktur. Türkçe olup olmadığı belirsizdir. Yunancada “sarılı” demek olan *tilimenon*’dan veya “halat” demek olan *tirşe*’den gelmiştir (Kılıç 2023, 264). Sözcüğün “et çengeli; baston; basamak” gibi anlamları da bulunur. Benzer bir sözcük olan *tirşe* de “boyundurukta zevleleri bağlamak için kullanılan ip” (Komisyon 1993, 3940) demektir.

Zevlê “öküzün boyunduruktan çıkmaması için dış tarafa konan eğri değnek” (Komisyon 1993, 4358). Anadolu kırsalında tarımla ilgili birçok sözcükte olduğu gibi *zelve* sözü de Yunancadan Osmanlı döneminde alınmıştır. Sözcük Anadolu ağızlarında göçüşmeye uğrayıp *zevlê*’ye dönmüştür (Kılıç 2023, 282). Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada tanıklanır. Öküzlerin boyunları dışardan boyunduruğa geçirildikten sonra tekrar dışarı çıkmasını engellemek için boyunduruğun üst dış kısmından aşağıdaki parçaya doğru takılan çomaktır. Bu çomak öküzler boyunduruğa alınırken ya da boyunduruktan salınırken çıkarılıp takılır. Nallıhan köylerinde de son dönemlere kadar kullanılan kelimelerden biridir, artık unutulmaya yüz tutmuştur. Ağızlarda *zelve*, *zelvi*, *zilve*, *zevile*, *zelbe*, *zivle*, *selve*, *sevli*, *zövlê*, *zölve* biçimleri de vardır. Tarihsel dönemlerde Oğuzca kayıtlarda geçer (Komisyon 1995, 4806).

SONUÇ

Makalede özellikle Batı Anadolu köylerinde son dönemlere kadar yaygın olarak kullanılan 53 sözcük ele alınmıştır. Bu sözcüklerin 12’si bitki (sebze, meyve) adı, 3’ü hayvan adı, 26’sı tarımsal gereç adı, 12’si ise diğer nesne ve varlıkları karşılamaktadır. Bu sözcüklerin ortak özelliği Türk dilinin tarihsel dönemleri olarak adlandırdığımız 11. Yüzyıl öncesine ait Türkçe yazılı kaynaklarda bulunmayışdır. Bu durum, bu sözcüklerin Türk diline Anadolu’da ya da yakın coğrafyalarda dile girdiğini gösterir. Anadolu ve civarında Türklerin en çok etkileşim içinde olduğu topluluklar Rum ve Ermeniler olduğu için bu sözcüklerin bu dillerden geçmiş olma ihtimali yüksektir. Nitekim Eski Türkçe kaynaklarda bulunmayıp da Batı Anadolu ağızlarında tespit edilen birçok sözcüğün Rumca, Ermenice kökenli olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu bölgeye özgü bitki adlarının Yunancadan, tarım araç gereçleri ile inşaat sektörüne özgü nesnelerin ise Ermeniceden alındığı göze çarpmaktadır. Bu sözcükler Türk diline ait yazılı kaynaklar arasında ilk olarak Eski Anadolu Türkçesi, Kıpçak-Memlük Türkçesi ya da Osmanlı Türkçesi dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu sözcüklerin hem ağızlara hem de yazı diline yerleştiği de görülmektedir.

KAYNAKÇA

AŞÇI, Menşure (2019). *Harezmi Türkçesinde Söz Yapımı*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKBAŞAK, Hülya Saygın (2020). *Yunancadan Türkçeye Geçmiş Alıntı Sözcüklerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bir İnceleme*. YL Tezi. Trakya Üniversitesi SBE.

ALTUNBAŞ, Ahmet (2011). *Rumca-Türkçe Türkçe-Rumca Sözlük*. Kendi Yay.

CLAUSON, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.

DANKOFF, Robert (1995). *Armenian Loanwords in Turkish*. (Turcologica 21) Wiesbaden: Harrassowitz.

EREN, Hasan (1995). *Türkçedeki Ermenice Alıntılar Üzerine*. TDK Yayını.

EREN, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro.

GÜLENSOY, Tuncer (2007) *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

GÜLER, M. (2024). *Etimolojik ve Folklorik İncelemeli Nallıhan Ağzı Sözlüğü*. Ankara: Kitap 72.

HİRİK, Erkan (2014). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Grameri: Fiil*. Doktora Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARACAOĞLAN, Çiğdem (2018). *Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Yer Alan Bitki Adları*. YL Tezi. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

KARTAL, Adem (2016). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Geçen Yiyecek Adları Üzerine Bir Dil İncelemesi*. YL Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KILIÇ, Gizem (2023). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati'nde Alıntı Sözcükler*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KOMİSYON (1995). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

KOMİSYON (1993). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. Ankara: AKDITYK Türk Dil Kurumu Yayınları.

MILLAS, Herkül () *Türkçe ve Yunanca Ortak Kelimeler, Terimler ve Atasözleri Listesi*

SAYGIN Akbaşak, Hülya (2020). *Yunancadan Türkçeye Geçmiş Alıntı Sözcüklerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

STEINGASS, Frederick (1898). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beirut: Liban publishers.

TİETZE, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati A-E*. İstanbul: Simurg Yayınevi.

TİETZE, Andreas (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati F-J*. Vien. Wiesschanchafn Akademi,

TOPRAK, Hülya (2022). *Türkçeden Rumcaya Geçen Verinti Sözcükler*. YL.Tezi, Iğdır Ün.

ÜŞENMEZ, Emek (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

WILKENS, Jens (2021). *Handwörterbuch Des Altuigurischen*. Göttingen: Erschienen Im Universitäts Verlag.

YILMAZ, Kadir (2022). *Sivas Yöresi Ağzında Yaşayan Ermenice Kelimeler*. CUJOSS, 46 (1): 159-165.

ZHAMALİHAN, Kulixila (2016). *Kıpçakçanın Söz Varlığı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.